

ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАР ТАЖРИБАСИДА ИЖРО ХАТЛАРИ ОРҚАЛИ ҚАРЗДОРЛИКНИ УНДИРИШНИНГ ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛИ

Ғайбуллаев Шоҳруҳмирзо Бахтиёр ўғли

Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси,
магистратура босқичи: прокурорлик фаолияти йўналиши
<https://doi.org/10.5281/zenodo.18885105>

Хорижий мамлакатлар тажрибасида нотариус ижро хатлари орқали қарздорликни ундириш институти, аввало, романо-герман ҳуқуқ тизимида мансуб давлатларда кенг қўлланилади ва у суддан ташқари мажбурият ижросини таъминлашнинг самарали воситаси сифатида шаклланган.

Масалан, **Испанияда** нотариуслар фаолияти Адлия вазирлиги томонидан назорат қилиниб, унда ижро хатлари ижро ишларини қўзғатиш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Бундан ташқари, қонунда нафақат асл ҳужжат, балки унинг тасдиқланган нусхалари ҳам ижро этилиши мумкинлиги белгиланган, бунда нусхалари иккала томоннинг розилиги билан берилиши ёки суд томонидан тасдиқланиши ва ҳужжат ижро этилиши керак бўлган шахснинг шахсини тасдиқловчи маълумотларни ўз ичига олиши керак.¹

Испания қонунчилиги нотариусларга муайян ижро ҳаракатларини ўзлари амалга оширишга имкон беради. Бунга асосий мисол сифатида томонлар ўртасида келишув мавжуд бўлган тақдирда, **гаровга қўйилган мулкни ким ошди савдоси орқали сотишни келтириш мумкин**. Таъминланган пул даъволари, айниқса ипотека билан таъминланганлар, Испанияда кенг тарқалган ва тезкор чораларни талаб қилади. Шунинг учун, нотариуслар бундай даъволар бўйича ижро ҳаракатларини амалга оширишга ваколатли, бу эса жараёни сезиларли даражада тезлаштиради.²

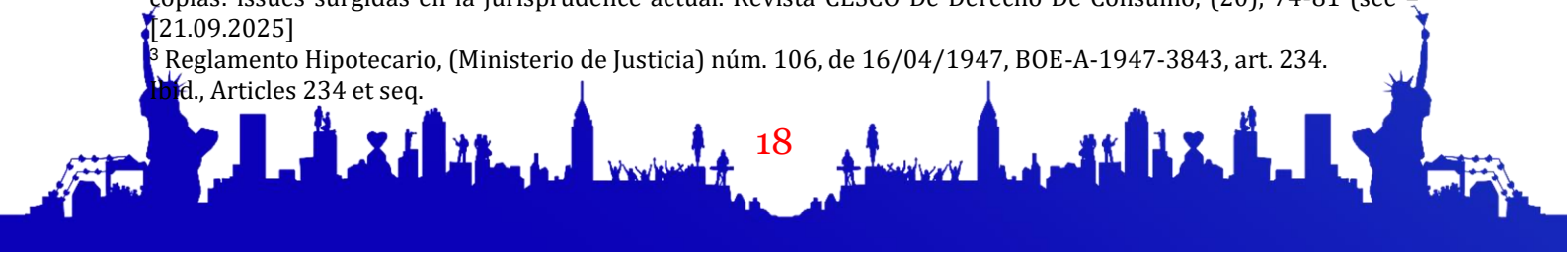
Бундай ҳолларда, бутун аукцион жараёни нотариус томонидан бошқарилади. Бу факт – гаровга қўйилган мулкнинг аукционидан суд аралашувисиз тўғридан-тўғри нотариус томонидан ўтказилиши – Испания нотариусларининг кенг ваколатларини таъкидлайди.³

Нотариус кредиторнинг аризасини баҳолайди ва агар барча шартлар бажарилса, ким ошди савдоси тартибини бошлайди. Ким ошди савдоси

¹ Ley de Enjuiciamiento Civil, (Jefatura del Estado) núm. 7, de 08/01/2000, BOE-A-2000-323, art. 517.2. 4

² MARTÍN FABA, J. M. (2017). Sobre la fuerza ejecutiva de la escritura pública y el nuevo sistema de expedición de copias: issues surgidas en la jurisprudencia actual. Revista CESCO De Derecho De Consumo, (20), 74-81 (see – [21.09.2025])

³ Reglamento Hipotecario, (Ministerio de Justicia) núm. 106, de 16/04/1947, BOE-A-1947-3843, art. 234. Ibid., Articles 234 et seq.

нотариус назорати остида электрон шаклда ўтказилади. Ким ошди савдоси ҳақидаги маълумотлар ва раислик қилувчи нотариуснинг тафсилотлари Расмий Давлат бюллетенида эълон қилинади⁴.

Германия ҳуқуқ тизимида нотариал тасдиқланган ва қарздор томонидан ихтиёрий равишда дарҳол ижрога розилик билдирилган ҳужжатлар тўғридан-тўғри ижро ҳужжати сифатида тан олинади ва суд қарорисиз ижрога йўналтирилади.

Бунда тўланмаган қарзларни қоплаш учун мол-мулкни сотиш орқали даъволарни ижро этиш ҳам Германия қонунчилигига мувофиқ яхши йўлга қўйилган процедура ҳисобланади. Ижро ҳужжати нотариал шаклда тасдиқланган шартнома асосида нотариус томонидан берилиши мумкин, бу эса кейинги суд кўриб чиқишини талаб қилмасдан дарҳол ижро этилади.

Ушбу амалга ошириш усули айниқса қулайроқ, чунки у кредиторларга ўз талабларини тарафлар томонидан олдиндан келишилган бозор нархида тезда қондириш имконини беради. Ижро этилиши мумкин бўлган нотариал ҳужжат кучга киргандан сўнг, нотариус қўшимча текшириш ёки тасдиқлашга эҳтиёж сезмасдан автоматик равишда ижро варақаси беради.

Бу самарадорлик Германиядаги нотариат тизимига бўлган кучли институционал ишончни акс эттиради, бу ерда нотариал тасдиқлаш ҳам далил механизми, ҳам ижро воситаси бўлиб хизмат қилади⁵.

Ушбу механизм асосан Zivilprozessordnung (**Германия Фуқаролик процессуал кодекси**)нинг 794-параграфида мустаҳкамланган бўлиб, у ижро этилиши мумкин бўлган ҳужжатлар рўйхатига нотариал ҳужжатларни ҳам киритади.

Германия моделида нотариус давлат томонидан ваколат берилган мустақил ҳуқуқий шахс сифатида ҳаракат қилади ва у шартнома тузиш жараёнида тарафларнинг ҳуқуқий лаёқатини, ҳужжат мазмунининг қонунийлигини ҳамда қарздорнинг ихтиёрий розилигини текширади.

Нотариус моддий-ҳуқуқий низони ҳал қилмайди, балки ҳужжатнинг шаклий ва ҳуқуқий асосларини таъминлайди. Агар қарздор ижро розилиги бандини имзолаган бўлса, кредитор судга мурожаат қилмасдан тўғридан-тўғри ижро органларига (Gerichtsvollzieher — суд ижрочиси) мурожаат қилиши мумкин.

Қиёсий жиҳатдан, Германияда нотариал ижро ҳужжати суд босқичини четлаб ўтиш имконини бериши билан англо-саксон ҳуқуқ тизимидан фарқ

⁴ Ibid., Articles 234 et seq.

⁵ Wolf Ch.R., Real-estate property Law Germany, Key Aspects of German business law, a practical manual, Michael Wendler (ed) 4, ed., Berlin, Heidelberg Springer 2008, 284.

қилади, чунки ушбу ҳуқуқ тизимида қарз ундириш, қоида тариқасида, суд қарори асосида амалга оширилади.

Германияда эса хусусий автономия принципи устувор бўлиб, қарздор шартнома тузиш пайтидаёқ келгусидаги мажбурий ижрога розилик беради. Бу эса шартномавий интизомни кучайтиради ва судлар юкламасини сезиларли даражада камайтиради.

Шу билан бирга, тизимда процессуал кафолатлар сақлаб қолинган: қарздор ижро ҳаракатлари устидан шикоят қилиш ёки асосий мажбурият ҳақиқий эмаслигини судда даъво тартибида кўтариш ҳуқуқига эга. Демак, Германия тажрибаси тезкорлик ва ҳуқуқий муҳофаза ўртасидаги мувозанатни таъминлайдиган самарали моделни намоён этади.

Франция ҳуқуқида нотариус томонидан расмийлаштирилган “acte notarié” муайян шартларда бевосита ижро кучига эга бўлиб, у суд қарори билан тенг юридик аҳамият касб этади. Ушбу масала Code des procédures civiles d'exécution⁶ ҳамда Code civil⁷ нормалари билан тартибга солинади, унга кўра нотариал акт “titre exécutoire” (ижро ҳужжати) сифатида тан олинади.

Франция моделида нотариус давлат томонидан ваколат берилган оммавий-ҳуқуқий шахс сифатида ҳаракат қилади ва у тузилаётган битимнинг қонунийлиги, тарафларнинг ҳуқуқий лаёқати ҳамда мажбурият мазмунини текширади. Агар шартномада қарздорнинг мажбуриятни ихтиёрий бажармаса, мажбурий ижрога розилиги назарда тутилган бўлса, кредитор судга мурожаат қилмасдан тўғридан-тўғри ижро органлари — суд ижрочиси (huissier de justice, ҳозирги nomі commissaire de justice) орқали ундиришни бошлаши мумкин. Бу тизим суд босқичини қисқартириш орқали тезкорлик ва иқтисодий самарадорликни таъминлайди.

Қиёсий жиҳатдан, Францияда нотариал ижро ҳужжатлари Германия моделига ўхшаш тарзда суд қарорисиз ижро этилиши мумкин, аммо француз ҳуқуқида нотариал актнинг далилий кучи (force probante) ва ижро кучи (force exécutoire) алоҳида-алоҳида ҳуқуқий категория сифатида шаклланган. Бу эса нотариал ҳужжатнинг юқори ишонч даражасига эғалигини кўрсатади. Англо-саксон ҳуқуқ тизимида эса бундай механизм мавжуд эмас, қарз ундириш одатда суд қарори орқали амалга оширилади.

Франция тажрибасининг муҳим жиҳати — нотариуснинг превентив адлия (justice préventive) концепцияси доирасида фаолият юритишидир.

⁶ Code des procédures civiles d'exécution https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000025024948/
⁷ Code civil. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/

Нотариус битимни тузиш жараёнидаёқ тарафларга ҳуқуқий тушунтириш беради, рискларни баҳолайди ва келгусидаги низолар эҳтимолини камайтиради. Шу сабабли нотариал ижро ҳужжатлари фуқаролик муомаласида барқарорликни таъминловчи самарали инструмент ҳисобланади.

Шу билан бирга, қарздорнинг процессуал кафолатлари ҳам таъминланган: у ижро ҳаракатлари устидан шикоят қилиш, мажбуриятнинг ҳақиқий эмаслигини даъво тартибида кўтариш ёки ижрони вақтинча тўхтатишни сўраш ҳуқуқига эга.

Демак, Франция модели тезкорлик ва ҳуқуқий ҳимоя ўртасида мувозанатни таъминлайдиган, нотариат институтининг кучли давлат назорати ва юқори касбий стандартларига асосланган самарали ҳуқуқий механизм сифатида намоён бўлади.

Францияда ҳам “нотариал акт” ижро кучига эга ҳужжат сифатида эътироф этилиб, у кредиторга суд муҳокамасисиз мажбурий ундириш имконини беради.

Япония тажрибасида нотариал ижро ҳужжатлари орқали қарзларни ундириш институти континентал ҳуқуқ анъаналари таъсирида шаклланган бўлиб, Германия моделига яқин ҳисобланади. Япония ҳуқуқ тизимида нотариус томонидан расмийлаштирилган ва қарздор томонидан мажбурият бажарилмаган тақдирда дарҳол мажбурий ижрога розилик (shikkō shōdaku) билдирилган ҳужжат “kōsei shōsho” (ижро кучига эга нотариал акт) сифатида тан олинади. Ушбу институтнинг ҳуқуқий асослари Civil Execution Act of Japan⁸ ҳамда Notary Act of Japan⁹ нормаларида мустаҳкамланган.

Япония моделида нотариус давлат ваколатига эга оммавий ҳуқуқий шахс сифатида ҳаракат қилади ва ҳужжатни расмийлаштириш жараёнида тарафларнинг шахсини, ҳуқуқий лаёқатини ва розилигининг ихтиёрийлигини синчиклаб текширади.

Агар нотариал ҳужжатда қарздорнинг аниқ ва равшан ижро розилиги мавжуд бўлса, кредитор суд муҳокамасисиз тўғридан-тўғри ижро органларига мурожаат қилиб, **мол-мулкни хатлаш, банк ҳисобварақларини блоклаш ёки даромадлардан ушлаб қолиш каби мажбурий чораларни қўллашни** сўраши мумкин. Бу механизм суд юкламасини камайтиради ва қарз ундириш жараёнини тезлаштиради.

⁸ Civil Execution Act (Act No. 4 of 1979) . <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/70>

⁹ Notary Act (Act No. 53 of 1908) <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/2619/en>

Қиёсий жиҳатдан, Япония тизими англо-саксон давлатларидан фарқли равишда *нотариал ҳужжатга мустақил ижро кучи беради*.

Бироқ, Германия ва Франциядан фарқли равишда, Японияда нотариал ижро ҳужжатлари амалда асосан **пул мажбуриятлари бўйича қўлланилади** ва уларни расмийлаштиришда суд назоратининг айрим элементлари сақланган.

Қарздор ижро ҳаракатлари устидан шикоят қилиш ёки асосий мажбурият ҳақиқий эмаслигини судда кўтариш ҳуқуқига эга, бу эса процессуал мувозанатни таъминлайди.

Умуман олганда, Япония тажрибаси нотариал ижро ҳужжатларини хусусий автономия ва давлат мажбурлов механизмини уйғунлаштирган самарали институт сифатида намоён этади.

Бу модель шартномавий интизомни мустаҳкамлаш, иқтисодий муносабатларда ишончни ошириш ва суд тизими юқламасини оптималлаштириш нуқтаи назаридан қиёсий-ҳуқуқий жиҳатдан аҳамиятли ҳисобланади.

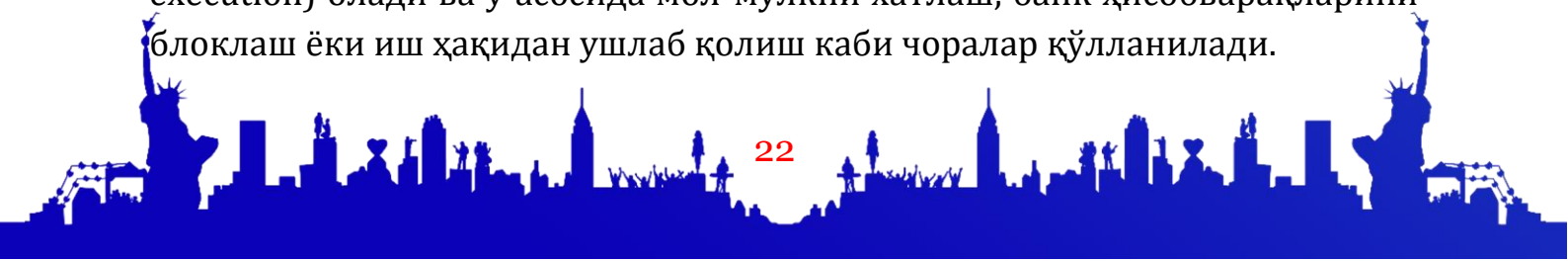
Англо-саксон ҳуқуқ тизимига мансуб давлатларда, жумладан **АҚШ ва Буюк Британия**да нотариусларга бундай кенг ижро ваколати берилмаган бўлиб, қарздорликни ундириш асосан суд буйруғи ёки суд қарори орқали амалга оширилади. Бу эса ушбу давлатларда нотариат институтининг функцияси тасдиқловчи ва гувоҳлик берувчи характерга эгалигини кўрсатади.

АҚШ тажрибасида нотариал ижро ҳужжатлари орқали қарзларни ундириш континентал ҳуқуқ тизимларидан тубдан фарқ қилади, чунки англо-саксон (common law) моделида нотариусга мустақил ижро ҳужжати бериш ваколати берилмаган.

АҚШда нотариус асосан имзоларни тасдиқлаш, қасамёд қабул қилиш ва ҳужжатларнинг аутентиклигини гувоҳлик қилиш функциясини бажаради, аммо у мажбурий ижро кучига эга ҳужжат яратиш ҳуқуқига эга эмас. Шу сабабли қарздорликни мажбурий ундириш, одатда, суд қарори (judgment) асосида амалга оширилади.

АҚШ ҳуқуқ тизимида қарз ундириш жараёни фуқаролик даъвоси қўзғатиш, суд муҳокамаси ўтказиш ва суд қарори қабул қилиниши босқичларини ўз ичига олади.

Суд қарори чиқарилгандан сўнг кредитор ижро варақаси (writ of execution) олади ва у асосида мол-мулкни хатлаш, банк ҳисобварақларини блоклаш ёки иш ҳақидан ушлаб қолиш каби чоралар қўлланилади.

Бу тартиб процессуал кафолатларнинг юқори даражасини таъминлайди, бироқ вақт ва харажат нуқтаи назаридан нисбатан узоқ ва қиммат жараён ҳисобланади.

Россия қонунчилигига кўра, нотариус томонидан амалга оширилган ижро ёзуви (исполнительная надпись нотариуса) мустақил ижро ҳужжати сифатида тан олинади ва суд қарорига тенг юридик кучга эга.

Ушбу институтнинг ҳуқуқий асослари Основы законодательства Российской Федерации о нотариате ҳамда Федеральный закон «Об исполнительном производстве» нормаларида мустаҳкамланган.

Россия моделида нотариус низосиз (шубҳасиз) талаблар бўйича, айниқса кредит шартномалари, гаров мажбуриятлари, коммунал тўловлар ва бошқа пул талаблари юзасидан ижро ёзувини амалга оширади.

Бунда нотариус қарздорликни тасдиқловчи ҳужжатларни текширади, қарздорни олдиндан хабардор қилиш талабига риоя этади ва талабнинг формал қонунийлигини баҳолайди. Агар барча шартлар бажарилган бўлса, ижро ёзуви расмийлаштирилади ва у тўғридан-тўғри суд ижрочилари хизматига (ФССП) ижро учун юборилади.

Қиёсий жиҳатдан, Россия тизими Германия ва Франция моделларига ўхшаш равишда суд босқичини четлаб ўтиш имконини беради, аммо амалиётда нотариал ижро ёзувларининг қонунийлиги бўйича кўплаб суд низолари кузатилган.

Айрим ҳолатларда судлар нотариус томонидан талабнинг шубҳасизлиги етарлича текширилмаган деб топиб, ижро ёзувларини бекор қилган. Бу эса институтнинг қўлланилишида процессуал кафолатларни кучайтириш заруратини кўрсатади.

Шу билан бирга, Россияда сўнгги йилларда нотариал ҳаракатларни рақамлаштириш ва ижро жараёнини автоматлаштириш чоралари кўрилган. Электрон нотариат ва ахборот тизимлари орқали ижро ёзувларини электрон тарзда юбориш амалиёти жорий этилган бўлиб, бу жараённи тезлаштиришга хизмат қилмоқда.

Умуман олганда, Россия тажрибаси нотариал ижро ҳужжатларини суддан ташқари қарз ундиришнинг самарали воситаси сифатида намоён этади, бироқ унинг барқарор ишлаши нотариуслар томонидан талабнинг низосизлигини пухта текшириш ва қарздор ҳуқуқларини ишончли процессуал кафолатлар билан таъминлашга боғлиқ.

Қиёсий-ҳуқуқий нуқтаи назардан, мазкур модель тезкорлик ва иқтисодий самарадорликни таъминлаши билан бирга, ҳуқуқий

мувозанатни сақлаш механизмларини доимий равишда такомиллаштиришни талаб қилади.

Юқорида келтириб ўтилган хорижий давлатлар тажрибаларидан келиб чиқиб, миллий қонунчилик тизимига қуйидагиларни таклиф қилишимиз мумкин:

– “мажбуриятини шубҳасиз тасдиқлаш” тушунчасини қонун даражасида аниқ ва кенг қамровли белгилаш зарур. Амалда кўплаб низолар айнан талабнинг баҳссиз ёки баҳсли эканлиги масаласида юзага келади. Германия ва Франция тажрибасида бу мезонлар аниқ регламентланган бўлиб, нотариуснинг текширув мажбурияти кенгроқ белгиланган. Ўзбекистонда ҳам нотариуснинг ҳужжатларни формал эмас, балки мазмунан текшириш доираси аниқлаштирилиши лозим.

– Нотариусларнинг ижро хатлари билан боғлиқ ҳаракатлар рақамлаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш лозим бўлади. Хусусан, “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги Қонунининг 7-моддасининг 2-бандига “Ижро варақаси ва суд буйруғи судьянинг, ижро хати нотариуснинг электрон рақамли имзоси билан тасдиқланган электрон ҳужжат тарзида ахборот тизими орқали тақдим этилиши мумкин”лиги билан боғлиқ ўзгартириш киритиш таклиф қилинади.

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.Ley de Enjuiciamiento Civil, (Jefatura del Estado) núm. 7, de 08/01/2000,BOE-A-2000-323, art. 517.2. 4
- 2.MARTÍN FABÁ, J. M. (2017). Sobre la fuerza ejecutiva de la escritura pública y el nuevo sistema de expedición de copias: issues surgidas en la jurisprudencia actual. Revista CESCO De Derecho De Consumo, (20), 74-81 (see – [21.09.2025]
- 3.Reglamento Hipotecario, (Ministerio de Justicia) núm. 106, de 16/04/1947, BOE-A-1947-3843, art. 234.
- 4.Ibid., Articles 234 et seq.
- 5.Ibid., Articles 234 et seq.
- 6.Wolf Ch.R., Real-estate property Law Germany, Key Aspects of German business law, a practical manual, Michael Wendler (ed) 4, ed., Berlin, Heidelberg, Springer 2008, 284.
- 7.Code des procédures civiles d'exécution.
- 8.https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000025024948
- 9.Code civil. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/

Civil Execution Act (Act No. 4 of 1979) .

<https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/70>

Notary Act (Act No. 53 of 1908)

<https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/2619/en>

